

ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ І ЄВРЕЙСЬКИХ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ГАЛИЧИНИ 20–30-х років ХХ ст. У КОНТЕКСТІ ПОЛІЕТНІЧНОСТІ КУЛЬТУР

Олександра Юркевич

*молодший науковий співробітник відділу наукової бібліографії
ЛННБ України ім. В. Стефаника*

Оглянуто видавничі аспекти культурно-просвітницької діяльності громадських організацій Галичини 20–30 рр. ХХ ст. — українських і єврейських. Звернено увагу на подібність їхніх громадських інтересів і завдань.

Ключові слова: товариство, «Просвіта», «Рідна школа», «Сільський господар»; єврейські просвітні товариства, єврейські добродієві організації.

The article contains an analyses of the publishing aspects of cultural-elucidative activity of Ukrainian and Jewish public organizations in Halychyna. Paid attention to similarity of their public interests and tasks.

Keywords: Public organizations, Prosvita, Ridna shkola, Silskyj hospodar, Jewish cultural-elucidative public organizations, Jewish charitable organizations.

Увагу дослідників привертає ретроспективне відтворення та інтерпретація тих процесів у нашій країні, що пов'язані з виникненням і діяльністю насамперед українських громадських організацій. Осмислення їх місця і ваги в справі всебічного розвитку українства, у формуванні національної еліти, обґрунтуванні підвалин державотворення набуває важливого теоретично-пізнавального і практичного значення.

Особливе зацікавлення викликає багатий досвід і практика громадянських відносин та громадянської свідомості у Західній Україні, де через історично-соціальні обставини на кінець ХІХ — в 30-х роках ХХ ст. сформувалися яскрава регіональна специфіка та особливі риси національного суспільного укладу. Територіальна розділеність між різними державами впродовж свого історичного розвитку, етнопонаціональне різноманіття, характерне для краю, соціальна диференціація суспільства відобразилися на характері політичних систем, структур влади та громадського життя. Інституційну

основу розвитку громадянського суспільства, яке набирало все більш виразних форм, становила діяльність різноманітних культурно-освітніх, наукових, господарських, молодіжних та інших товариств і організацій. Їхнє повсюдне розгалуження і зростання піднімали на високий рівень можливості формування в тогочасних умовах повноцінного громадянського суспільства, засвідчували рішучу готовність і здатність взяти відповідальність за своє суспільно-політичне та національно-культурне буття.

Загальна картина історичного процесу в Україні залишалася б неповною й обмеженою без урахування процесів національного й культурного розвитку етнічних спільнот, що проживали в Галичині. Завдяки географічному й цивілізаційному положенню цей регіон є осердям етнічного розмаїття і вартостей, що притаманні територіям пограниччя. Українство, співіснуючи з іншими народами краю, передусім з поляками, євреями, німцями, було тісно з ними пов'язане. Особливо яскраво це проявлялося в товариському житті, діяльності різноманітних організацій, союзів і об'єднань, утворених наприкінці XIX — на початку XX ст. за принципом етнічної належності та культурної ідентичності. Внутрішні, суспільні, культурні й релігійні кордони, — як слушно зауважує І. Монолатій, — «витворювали своєрідну рецепцію інтенсивних та різнобічних міжетнічних зв'язків» [39, с. 3].

У межах однієї студії важко охопити весь комплекс проблем, пов'язаних з історичним розвитком громадських об'єднань Галичини. Головним предметом нашого зацікавлення стали видавничі аспекти культурно-просвітницької діяльності найбільш масових і активних із них — українських («Просвіти», «Рідної школи», «Сільського господаря») і низки єврейських (благочинних, культурно-освітніх). Її зміст і характер зумовлювалися рівнем і потребами національного розвитку галичан і, звичайно ж, конкретними завданнями, які стояли перед товариствами. І, на жаль, цей аспект проблеми залишається, за невеликим винятком, малодослідженим, оскільки не розглядався в усій сукупності й взаємозв'язках як самостійне соціокультурне явище.

Характеризуючи 20–30-ті роки XX ст. загалом, слід головну увагу звернути на те, що вони минали в атмосфері сильної національної напруги, яка панувала в умовах Другої Речі Посполитої,

політичній, культурній, соціальній дискримінації як титульної нації, так і національних меншин, зокрема й єврейства. Обидві спільноти — українська та єврейська — розвивали своє громадсько-політичне життя в руслі історії бездержавних націй — у пошуках оптимального варіанта вирішення власного національного питання та розширення його можливостей [17, с. 174]. Сприяло цьому головним чином розмаїте суспільно-політичне і громадське життя, яке, попри всі перешкоди, вилилось у створення великого масиву українських і єврейських громадських об'єднань. Водночас міжвоєнні десятиліття стали найважливішими в діяльності всього громадянського суспільства Західної України. Саме тоді громадські спілки, об'єднання, партії відіграли вирішальну роль у розбудові та розвитку господарсько-економічного, фінансово-кредитного, культурно-освітнього, молодіжного, спортивно-військового життя, довели свою здатність захищати національні інтереси населення Західної України, продемонструвавши це як у межах польської держави, так і на міжнародній арені.

Виокремимо найважливіші публікації з цієї тематики.

В Галичині у міжвоєнний період опубліковано серію досліджень, присвячених діяльності національно-культурних та економічних товариств — «Просвіти», «Українського педагогічного товариства» («Рідної школи»), «Ревізійного союзу українських кооперативів» та ін. Однак з наукової точки зору історіографію проблеми впродовж тривалого часу важко було визнати різнобічною та ґрунтовно розробленою, оскільки на характері виданої літератури відбилосся те, що її авторами були не професійні історики, а переважно громадські діячі. Це стосується насамперед низки публікацій, присвячених ювілеям громадських організацій [7; 20; 35; 40; 46; 67; 69]. Певну специфіку мають також видання українського зарубіжжя 1950–1980-х років, що з'являлися переважно у вигляді історико-мемуарних збірників [6; 11; 21; 32]. Незважаючи на відсутність у них ідеологічних нашарувань, їм притаманна обмежена джерельна база, що певною мірою компенсувалося конкретизацією багатьох імен, назв, подій, дат. Це властиво виданням з історії окремих товариств і регіональних збірників, присвячених розвитку різних теренів Галичини.

З кінця 80-х років спочатку в періодичних джерелах, а згодом у вигляді окремих видань почав наростати потік публікацій,

присвячених «Просвіті», «Рідній школі», «Союзу українок», «Пласту» та іншим, переважно масовим, товариствам. Далі стали з'являтися ґрунтовні, на ширшій джерельній базі роботи з історії громадських товариств: Б. Савчука [49-51], І. Андрухівка [1; 2], Б. Трофим'яка [59], М. Богачевської-Хом'як [4], М. Вальо [8], Л. Головатої [15], Л. Пинди [44; 45], С. Когут [30], О. Вербової [9] та ін. Деякі з них стали базовими з точки зору історіографії теми [3; 8; 15; 25; 27; 47; 49; 51; 52; 66].

Огляд досліджень єврейських товариств і організацій свідчить, що якісь їхні аспекти вже аналізували українські вчені — В. Меламед [36; 37], Б. Орач [41], І. Монолатій [38; 39], Л. Соловка [55], а з польських — З. Божимінська [73], А. Яскула [82], О. Герц [80]. Певні відомості можна почерпнути з праць Г. Халупчака, Р. Жебровського, Й. Камінської-Квак та ін. [74; 83-94]. Проблему між-етнічної взаємодії на прикладі західноукраїнської етнополітичної сфери в період між двома світовими війнами вивчав М. Гон [17-19]. Значний внесок у дослідження благочинної діяльності євреїв зробив Я. Хонігсман [61]. Окремим напрямом сучасної української юдаїки є історичні праці, в яких здійснено аналіз регіональної історії єврейських громад, зокрема Західної України [34; 37; 43].

Аналіз ступеня дослідженості громадських об'єднань Галичини дозволяє зробити висновок, що впродовж останніх десятиліть було достатньо ґрунтовно опрацьовано різноманітні аспекти їхнього функціонування в кінці XIX — 30-х роках XX ст. Розробляється історія національних меншин, з'явилися десятки статей і монографій, які присвячені багатьом аспектам життєдіяльності представників різних народів, зокрема євреїв, що проживали на означених теренах. Утім, багато питань організації, передумов та закономірностей розвитку українських і етнічно-культурних об'єднань надалі залишаються маловивченими. Особливо відчутним є брак, за невеликим винятком [5; 10; 15; 67], комплексних системних досліджень видавничого доробку громадських об'єднань Галичини. Основою для таких досліджень в історичному, методологічному, бібліографічному, книгознавчому планах мав би стати повний репертуар їхніх пресових і книжкових видань. Це уможливить розгортання наукового пошуку у цій важливій соціально-культурній сфері.

Остання третина XIX — кінець 30-х років XX ст. — унікальне явище національної історії, час виникнення і формування

організаційної структури, ідейних засад та вдосконалення змісту діяльності громадських організацій і товариств, які густою мережею покрили Галичину, свідчили про демократичний поступ суспільства і були частиною загальноєвропейського асоціативного руху [28, с. 168].

Базові критерії функціонування громадських об'єднань Галичини визначалися конституційними актами Австрійської (з 1867 р. — Австро-Угорської) монархії, ЗУНР та Другої Речі Посполитої, хоча, незважаючи на демократичні засади основоположних державних документів, не завжди були ними забезпечені.

Більшість національно-культурних і соціально зорієнтованих товариств, які функціонували у 20–30-х рр. ХХ ст., виникли ще в австрійський період і, виступаючи як самостійні вагомі чинники суспільного життя краю, весь накопичений наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. культурний потенціал так чи інакше використовували для просвітницької, загальноосвітньої та агітаційно-пропагандистської роботи серед населення.

За своєю суспільною вагою чільне місце в структурі українських громадських об'єднань займають масові товариства, зокрема «Промісвіта», «Рідна школа», «Сільський господар», «Союз українок», «Січ», «Сокіл», «Луг», «Пласт», «Відродження», що були покликані вирішувати загальнонаціональні проблеми у крайовому масштабі.

Другою важливою формою добровільних асоціацій стали ті, що гуртували різні верстви українського населення, — інтелігенцію, міщанство, робітництво, селянство та інших на становій основі.

Третім різновидом були товариства, покликані вирішувати специфічні завдання культурно-освітньої та соціально-економічної сфер.

Зазначимо, що така класифікація є умовною, оскільки більшість добровільних об'єднань мали широкий комплекс суспільних завдань.

Диференціація громадських товариств відбувалася за різними ознаками і характеристиками — за складом членства, за національністю та національними завданнями (українські, польські, єврейські, російські, чеські, німецькі, змішані); за статутною діяльністю (освітні, благодійні, релігійні, професійні, спортивні, кооперативні); за політичною спрямованістю (праві, ліві, помірковані, націоналістичні); за підтримкою з боку держави (фінансовані урядом або органами місцевого самоврядування і ті, які виживали за рахунок членських та благодійних внесків) та ін. Співіснуючи, вступаючи у

відповідні стосунки, вони зливалися в громадські рухи — про-
світницький, студентський, жіночий, молодіжний та ін.

За умов бездержавності галицького українства головна мета ді-
яльності громадських організацій полягала в тому, — обґрунтовано
стверджують дослідники, — щоб замінити державні інститути, стати
етнокультурною та політичною альтернативою владі, перебрати
на себе частину державних функцій для повнішого забезпечення
своїх потреб у життєво важливих суспільних сферах та шляхом
кропіткої праці плекати національну свідомість, консолідувати пат-
ріотичні сили й, таким чином, еволюційно готувати їх до визвольних
змагань і державотворчої діяльності [42, с. 96; 50, с. 120].

Важливим чинником, за допомогою якого громадським інсти-
туціям вдавалося знайти дорогу до прошарків тогочасного сусп-
ільства та здійснювати і пропагувати свою діяльність, було ста-
новлення та розширення мережі власних періодичних органів, на-
лагодження книговидавничої справи.

Кожна масова чи станова громадська інституція намагалася
заснувати власний пресовий орган, а деякі — й різнопрофільні
періодичні видання. Вони мали відповідну до характеру товариства
просвітницьку й організаційну спрямованість, ставали важливим
фактором внутрішньої консолідації. Особливості розвитку україно-
мовної періодики Східної Галичини у міжвоєнний період визна-
чалися функціонуванням в умовах асиміляційної політики поль-
ського уряду, характеризувалися складним матеріальним стано-
вищем, недосконалістю законодавчої бази у видавничій сфері.
Водночас для тогочасної громадської періодики були притаманні
широка варіативність змісту й періодичність виходу: тижневики,
двотижневики, місячники, кварталники, річні календарі тощо.

Найбільш масовому в Західній Україні товариству «Просвіта» у
культурно-просвітньому русі міжвоєнного періоду належить особ-
лива роль, що належним чином відображено в науковій літера-
турі [10; 15; 25; 27; 33; 52]. Стисло подамо його основні видав-
ничі завдання в означений хронологічний відтинок.

Відновлення після війни функціонування товариства було об'єк-
тивною потребою і закономірним виявом національного розвитку
і скероване насамперед на збереження національної єдності на-
роду, формування національної свідомості, освіченості всупереч

асиміляційній політиці влади. Цим завданням була підпорядкована і видавнича політика «Просвіти», яка, починаючи з 20-х років ХХ ст., суттєво змінилася: стала більш чіткою, конструктивною, вираженою і провадилася «в напрямі усвідомлювання мас про всі явища суспільно-громадського ладу, в наслідку чого витвориться більшу активізацію мас. Це можна досягнути відповідно зібраним змістом видавництва Товариства і роботою на місцях» [14, с. 25]. У результаті таких настанов головну увагу зосереджено на поглибленні освітньо-виховної роботи й активізовано випуск просвітянських видань, які за змістовим наповненням, жанровими особливостями та формою стали набагато різноманітнішими, ніж у довоєнний період.

На початках товариство, поставши як культурно-національне і водночас видавниче, особливу підтримку надавало шкільництву, зокрема виданню підручників для потреб єдиної в Галичині української гімназії та навчальних книг. З 20-х років інтенсивний випуск підручників було згорнуто: надалі їх підготовкою, друком, організацією українського шкільництва і дозвілля займалася «Рідна Школа». Якийсь час «Просвіта» майже не проводила видавничої роботи.

В основі відновленої 1921 р. видавничої діяльності товариства був ілюстрований двотижневик «Письмо з «Просвіти» (ред. В. Дорошенко), призначений для найширших верств. Утім він не зовсім відповідав потребам наростаючого просвітянського руху, тому з початком 1923 р. цей часопис змінюється на фаховий орган позашкільної освіти — «Народня Просвіта» (ред. О. Терлецький, з 1925 р. — М. Галушинський).

Майже десятиліття «Просвіта» не мала власного органу. З квітня 1936 р. традиції її довоєнних періодичних видань продовжив місячник «Просвіта», що став одним із найкращих просвітянських часописів. Головний редактор С. Магальяс сформулював мету — налагодити зв'язок із просвітянським загалом краю. Для цього створено рубрики: «Молода «Просвіта», «Бібліотека», «Хор і музика», «Самоосвіта», «Театр» та ін.

Серед інших періодичних видань: місячник «Життя і знання», ілюстрований журнал для родини «Живописна Україна», «Аматорський театр», Бюлетень філії товариства «Просвіта» імені Т. Шевченка, «Під прапором Просвіти!»: Бюлетен Ділового комітету 70-ліття

«Просвіти», «Бібліотечний порадник». Видавничу діяльність здійснювали також філії: «Бюлетень Філії «Просвіти» в Калуші (1936–1939)», «Філія Товариства «Просвіта» у Сокалі (1927–1930), «Бюлетень філії «Просвіти» в Бібрці» та ін.; виходили одноднівки «З просвітянського фронту на Підгір'ю й Гуцульщині» (Солотвино, 1936), «В просвітні ряди» (Тисмениця, 1936) та ін.

Редакторами більшості книжкових і періодичних видань були: В. Дорошенко, О. Терлецький, І. Раковський, Ф. Федорців, С. Шах, В. Мудрий, В. Сімович та ін.

Найбільш цікавим, фаховим і визрілим періодичним виданням «Просвіти», за визначенням дослідників, був популярний журнал «Життя і знання», що постав з ініціативи М. Галушинського (співредактор В. Дорошенко), і вирізнявся з решти просвітньої періодики як орган, призначений для широкої самоосвіти. Його матеріали виходили й у формі книжкових публікацій серії «Бібліотека “Життя і знання”». Журнал друкував статті різноманітного змісту, розраховані на читача з будь-яким рівнем освіти, і був популярним як у Польщі, так і за кордоном.

Усвідомлюючи місію театру в націєтворчих процесах, зокрема західноукраїнського краю, впродовж 1925–1927 рр. Товариство видавало журнал «Аматорський театр», орієнтований значною мірою на його внутрішні потреби. Матеріали «Аматорського театру», а також серії «Народне музичне видавництво “Просвіта”» (1935–1940), «Театральна бібліотека “Просвіти”» (1938) сприяли подальшому розгортанню театально-аматорського руху, який наповнювався в міжвоєнні роки новим змістом.

Інша видавнича продукція «Просвіти» диференціювалася таким чином: книжкова; серійна; нотна; образотворча; картографічна (карти, листівки, портрети); аркушева; покажчик альманахів і збірників.

Згідно з новим книговидавничим планом, збільшено кількість серій, які представлені тепер назвами: «Бібліотека “Життя і знання”», «Історична бібліотека “Просвіти”», «Народна бібліотека “Просвіти”», «Народне музичне видавництво товариства “Просвіта”», «Науково-популярна бібліотека “Просвіти”», «Українське письменство», «Підручна освітня бібліотека», «Театральна бібліотека “Просвіти”», «Фонд “Учітеся, брати мої”».

«Народна бібліотека» (1920–1930) призначалася для широких народних мас, видавалася замість колишніх членських книжечок

і «Просвітніх листків». «Загальна бібліотека «Просвіти» (1920–1926) була орієнтована на інтелігенцію, «Українське письменство» (1904–1928) — на видрук творів українських класиків; великої популярності набула «Історична бібліотека».

Особливого значення Товариство надавало видаванню української класики, яка з різних причин залишалася малодоступною для читацького загалу. Значні зусилля на початку 20-х років були спрямовані на серію «Українське письменство» (1904–1928; колишня «Руська письменність»), багато оснащenu ілюстративним матеріалом (редактори: Юліян Романчук, Василь Лукич (Володимир Левицький), Михайло Возняк).

З другої половини 20-х рр. «Просвіта» видавала здебільшого науково-популярні і наукові праці з історії України, української культури, літератури, мистецтва, географії тощо, допомагаючи в такий спосіб Науковому товариству імені Шевченка та іншим науковим інституціям відновлювати і нарощувати занепаду за роки війни і період російської окупації наукову роботу.

Серед авторів найвагоміших і науково вартісних праць з різних галузей знання, що вийшли у цей період: М. Возняк [13], В. Дорошенко [22], М. Голубець [16], С. Чарнецький [64], Ф. Колесса [31], Д. Яворницький [68], О. Терлецький [56; 57], С. Сірополко [54] та ін. У місячнику «Життя і знання», який напередодні Другої світової війни редагував Василь Сімович, вміщено багато їхніх статей і розвідок. Деякі матеріали друкували календарі «Просвіти» (редактори: Василь Лукич, С. Шах, Ф. Федорців, В. Мудрий).

Крім суто наукових видань, передбачався також випуск посібників і підручників, зміст яких зводився би до подання елементарних знань із читання, писання й математики, оскільки Товариство до кінця 1927 р. хотіло повністю ліквідувати неписьменність. Так, у 1924 р. з'явилася перша серія «Просвітніх листків» для навчання неписьмених, згодом — «Рідне слово. Буквар для неграмотних» А. Домбровського, «До сонця. Початки письма й рахунків» В. Полянського та ін.

Головний виділ товариства поставив собі за мету забезпечити читачів виданнями не лише з історії української культури, а й сільськогосподарською й театральною тематикою, енциклопедіями, довідниками, які охоплювали б різноманітні сфери суспільного життя, сприяли розширенню світогляду і всебічного розвитку українства.

Важливим став вихід критико-бібліографічного «Бібліотечного порадики», який містив матеріал про книжковий рух передовсім на західноукраїнських землях (був спадкоємцем станиславівської «Книжки» й органу об'єднання українських видавців «Книга»).

Незважаючи на авторитет і популярність своєї періодики, товариство не раз опинялося перед проблемою подальшого видання «Життя і знання», «Аматорського театру» та ін., позаяк вони були збитковими для видавничої комісії. Основний прибуток одержували здебільшого від продажу календарів, характер яких був універсальним.

Як один із варіантів подолання фінансової кризи були запроваджені одноразові внески з кожної філії, читальні або члена товариства на розвиток видавничої діяльності «Просвіти» [25, с. 537].

Видавнича діяльність «Просвіти» є беззаперечним внеском у культурно-просвітній рух Галичини міжвоєнного періоду. Виконуючи основну свою функцію — об'єднання навколо просвітянської ідеї, вона стала вагомим чинником в перетворенні українства краю у добре організовану спільноту, яка чітко усвідомлювала національні потреби, прагнення та інтереси в складний і переломний час.

Упродовж декількох десятиліть для галичан серед пріоритетних завдань свого національно-культурного поступу залишалася рідношкільна ідея. Розвиток українського громадсько-педагогічного руху був перерваний подіями 1914–1919 рр., і лише з середини 20-х років починаються його стабілізація й піднесення.

Суть і характер нового періоду діяльності «Українського педагогічного товариства» (УПТ) визначалися накопиченим досвідом і потребами розвитку національної освіти, водночас — посиленням асиміляторської державної політики й адміністративних утисків. Наростав тиск з боку польського «Towarzystwa Szkoły Ludowej» (далі — TSL). Перетворившись за міжвоєнних років у напівдержавну організацію, це Товариство, як і раніше, основну діяльність спрямовувало на полонізацію українських земель. У своєму розвитку спиралося на субсидії держави та органи самоврядування — УПТ було важко протистояти цим потужним впливам. Але слід зауважити, що інтенсивна праця TSL мала значний вплив на «Рідну школу», а також на «Просвіту» та інші національно-культурні установи, спонукаючи їх до активізації своєї діяльності.

Виходячи з таких реалій, провели відповідні зміни формально-правових підстав діяльності: в 1926 р. запровадили нову назву товариства — «Рідна школа», в основу ідеології поклали бачення своєї школи як одного з вирішальних чинників збереження національної окремішності та протистояння наступу колонізації й асиміляції. У цих умовах зростало значення комісій, зокрема видавничої, що мала забезпечувати не лише розвиток педагогічного товариства та виконання його основних завдань, а й координацію національно-громадського життя загалом.

Видавнича діяльність товариства «Рідна школа» була цілкомитовно підпорядкована реалізації його навчальних і виховних цілей та програм. Детальний аналіз звітів, книготорговельних каталогів, архівних матеріалів та інших документів про функціонування «Рідної школи» дав можливість простежити еволюційні зміни в її видавничій діяльності міжвоєнного періоду, виявити організаційно-фінансові аспекти та частково відтворити репертуар виданої літератури. Одразу зазначимо, що аналіз згаданих матеріалів свідчить про загалом обмежені можливості видавничої роботи УПТ, яке існувало лише за рахунок членських внесків та добродійних пожертвувань і було позбавлене стабільної державної підтримки. Щоправда, в конституційній Австро-Угорщині окремі видання УПТ (фаховий журнал «Учитель» (1889–1914), дитячий журнал «Дзвінок» (1890–1914), деякі навчальні посібники) отримували мінімальні сеймові субсидії, що забезпечувало їхній стабільний друк упродовж тривалого часу. Натомість під час польської окупації Товариство існувало без будь-яких державних дотацій і зазнавало утисків і заборон. Це вплинуло на видавничу діяльність УПТ. Його фаховий журнал «Рідна школа» (1932–1939) виживав без державної підтримки, а книговидавнича справа щороку ставала важчою. Високоавторитетні вчені, педагоги, громадські діячі, які входили у видавничі комісії УПТ, докладали чимало зусиль для подолання видавничих проблем Товариства. Так, планове видання книг забезпечувала чітко налагоджена система їх підготовки, друкування та реклами. Головним організаційним органом, який повністю забезпечував замкнутий цикл видання від розгляду їхнього змісту до реклами, була видавнича комісія (О. Терлецький (голова), Я. Біленький, М. Паньчук, О. Попович та ін.). Її завданнями були:

планування видань, пошук авторів та інвесторів чи рекламодавців, укладання договорів з авторами, редагування, художнє оформлення, апробація підручників.

Книжкова продукція Товариства виконувала виховну, пізнавальну, навчальну та інформаційну функції. За соціальним призначенням її можна поділити на навчальну (підручники для народних шкіл і середніх навчальних закладів), науково-популярну (література з природознавства, історії, географії), розважальну (книжки-картинки для дітей), виробничу (педагогічна та методична література на допомогу вчителям), організаційно-розпорядчу (видання звітів, статутів, протоколів та інших документів Товариства) та художню. За віковою і читацькою ознакою її можна об'єднати в такі групи: книжки для дітей; література для молоді; література для дорослих (у тому числі для вчителів).

Реалізація масштабних планів Товариства щодо видання «Бібліотеки для молодіжних середніх шкіл», «Бібліотеки для нищих класів всенародних шкіл», «Педагогічної бібліотеки» стримувалася обмеженістю фінансів, тому головна увага спрямовувалася на видання навчальної літератури.

Важливою ділянкою видавництва, як зазначалося, були шкільні підручники. Їх видавали не лише за потребою, а й через більший фінансовий зиск, який вони приносили. «Рідна школа» претендувала на монополію у виданні шкільних підручників, а для залучення коштів для цього вела переговори з приватними людьми, з НТШ, з українськими фінансовими інституціями [69, с. 145].

Збережені звіти УПТ часів польської окупації відображають вкрай тяжке становище, в якому в 1920–1930 рр. опинилася «Рідна школа» внаслідок невизнання української мови, тотальне скорочення українських всенародних та середніх шкіл і заборони приватних, політичне переслідування українського учительства. На грані виживання опинилася і видавнича діяльність «Рідної школи», хоч як і раніше працювали авторитетні комісії товариства, які прагнули забезпечити його виданнями навчальний і виховний процеси.

Отож у 1922–1926 роках було надруковано лише кілька підручників, виданих головню для всенародних і середніх шкіл, — «Граматичні вправи» О. Поповича у двох частинах, «Українська читанка» для 3-го класу В. Радзиковича, «Загальна географія»

О. Терлецького, «Стара українська література» (Вибір з поясненнями) М. Возняка, «Усна словесність» Ф. Колесси та ін. Видання українських підручників гальмувалося не тільки внаслідок реакційної політики Польщі, а й скрутним матеріальним становищем населення. У зв'язку з цим друкувалися тільки ті книжки, які можна було збути.

З літератури для домашнього читання, крім кількох книжечок для дошкільнят, вийшли друком «Оборона Буші» М. Старицького, «Ярошенко» О. Маковея, окремі переклади з М. Гаріна-Михайловського, Елі Берт та ін.

Великі прогалини у домашній лектурі для молоді Товариство заповнило через прилаштування нових обкладинок кільком надрукованим до 1913 р. молодіжним книжкам, хоча, зрозуміло, такі кроки були вимушеними.

Видавнича рубрика в останньому опублікованому звіті «Рідної школи» за 1936–1937 рр. відображала лише чотири книжки для молодшого і старшого шкільного віку. Останні — це «Повість давніх літ» К. Осипова, «Українська мова та її говори» Я. Рудницького. Ці видання лише частково могли задовольнити інтелектуальний рівень гімназійної молоді напередодні Другої світової війни.

Незважаючи на фінансову скруту, на початку 30-років кооператив «Рідна школа» приступив до випуску унікальної «Української загальної енциклопедії», яка вже тоді визначалася як історичне досягнення національної культури.

Розвиток педагогічного товариства стримувався відсутністю власного органу, не вдалося досягнути згоди з «Провітою» щодо спільного друкування часопису «Народня просвіта».

Упродовж свого існування «Рідна школа» випускала також періодичні видання — «Школьна часопись» (1880–1899), «Учитель» (1899–1914), «Дзвінок» (1890–1914), «Рідна школа» (1927, 1932–1939).

Основним призначенням педагогічних журналів «Школьна часопись» та «Учитель» було забезпечення науково-методичних запитів українського вчителства. У журналі «Рідна школа» науково-педагогічні аспекти, закладені попередніми часописами, тепер суттєво поступалися місцем висвітленню актуальних організаційних і суспільно-політичних проблем, сприяли налагодженню діяльності нових та опіки над уже існуючими навчальними закладами. Одним

із основних завдань часопису в міжвоєнний період був захист соціальних інтересів галицького вчителства, які повсякчасно порушувалися, а також широка пропаганда ідей УПТ.

А загалом у міжвоєнні роки відбувається еволюція громадсько-педагогічних часописів у бік прагматизму: на перше місце висувуються проблеми національного виховання, захисту рідної мови й українського шкільництва, розбудови українських приватних навчальних закладів тощо. Провідною ідеєю стає пропаганда шкільної справи як загальнонародної, що може досягнути успіху тільки за підтримки всієї громадськості [50, с. 29]. Часописи УПТ були справжньою трибуною українського вчителства, відіграли активну роль у процесі консолідації українського національно-педагогічного руху на всіх українських землях, мали велику популярність серед галицької інтелігенції.

Проблему видавничої діяльності «Рідної школи» постійно піднімали у звітах Головної управи товариства і широко обговорювали на Першому українському педагогічному конгресі (Львів, 2-3 листопада 1935 р.). Одним із пунктів резолюції конгресу була прийнята пропозиція Ю. Пеленського про потребу створення центрального видавничого фонду для задоволення книжкового голоду молоді і налагодження організації збуту книжки.

Звіти Головної управи, каталог книгарні УПТ за 1927 р. та каталоги педагогічної виставки підтверджують, що видавнича діяльність Товариства була підпорядкована втіленню в життя найневідкладніших на той час завдань навчання і виховання українських дітей і молоді.

Крім «Просвіти», «Рідної школи» та інших масових товариств, у суспільно-політичному житті народу величезну роль відігравали господарські громадські об'єднання.

Міжвоєнний розвиток західноукраїнських земель відбувався в умовах втрати державності та права українців безпосередньо керувати політичними і господарськими справами. Перед українським селянством стояло завдання без допомоги офіційної влади, покладаючись на власні активність і силу, визначити шляхи і засоби відбудови та розвитку господарства. Зростання організованості громадських сил стало визначальним фактором економічного життя українців [47, с. 120].

20-ті роки стали періодом відродження «Сільського господаря» — найбільшого крайового господарського товариства. Ґрунтуючись на кооперативному законі від 29 жовтня 1920 р., що дозволяв господарську працю поєднувати з культурно-просвітницькою, і розуміючи, що ефективно вести сільськогосподарську діяльність може лише освічена особа, товариство розгорнуло широку редакційно-видавничу роботу.

Безпосередньо з діяльністю «Сільського господаря» пов'язане формування системи власне українських сільськогосподарських видань Східної Галичини. Було налагоджено систему друкованої пропаганди — випуск газет, журналів, книг. З цією метою у складі товариства «Сільський господар» сформовано видавничу комісію, яка спрямувала свою діяльність на випуск фахових часописів і серійних видань відповідно до інформаційних потреб широкого загалу користувачів [12, с. 4]. Видавничий план склали на основі читацького попиту, фаховий матеріал подавали у доступній формі. Намагалися також звести до мінімуму ціни на книги і часописи для господарських бібліотек, які було рекомендовано створювати при всіх філіях та гуртках [66, с. 110].

Найбільш широких розмахів видавнича праця в товаристві набрала щойно з грудня 1927 р., коли його органи поповнили нові фахівці (директором централі став Є. Храпливий).

Значний вплив на формування масиву українських галузевих періодичних видань, зокрема «Сільського господаря», стверджують дослідники [44, с. 199], мала польська сільськогосподарська періодика, що почала виходити в Східній Галичині наприкінці XIX ст. Так, 1883 р., згідно з австрійським законом про кооперацію (1873), було засновано «Товариство рільничих гуртків», яке видавало два часописи — «Провідник» Рільничих кружків» (1900–1914) і «Часопис для спілок рільничих» (1904–1914, 1917–1918, 1921) польською та українською мовами. Галицьке господарське товариство впродовж 1867–1939 рр. видавало «*Rolnik, czasopismo dla gospodarzy wiejskich*» («Рільник : часопис для сільських господарів»).

Першим періодичним виданням, яке презентувало інтереси «Сільського господаря», був «Господарський часопис», що побачив світ у Львові 1921 р. Однак через фінансову неспроможність товариства тоді вийшло лише три числа. Налагодити постійний випуск двотижневика «Сільський господар» (у різні роки редакторами

журналу були Є. Храпливий, П. Дубрівний, М. Боровський, П. Зелений), що виходив безперервно аж до заборони його радянською владою*, вдалося 1926 р. Уже з перших чисел розпочато активну пропагандистську кампанію, спрямовану на подолання неграмотності серед народу, за раціональну концепцію ефективного ведення господарства. Такі публікації переконували силою фактів, були зрозумілі, і тому читачі відгукувалися на них.

Поступово господарсько-фахова та просвітянська преса стала більш чіткою і диференційованою. Розрослася мережа фахових місячників. Першим з них (1928 р.) був орган Головної Пасічної Секції «Український Пасічник» (попервах виходив як безплатний додаток до журналу «Сільський господар», з 1930 р. — окремо).

У 1933 р. започатковано другий місячник, «Практичне Садівництво» — орган Головної Садівничої Секції, додаток до місячника «Український Пасічник» (від 1939 р. виходив окремо під назвою «Сад і Город»).

Упродовж 1934–1939 рр. видавався місячник «Хліборобська Молодь» — орган секції Хліборобського Вишколу Молоді.

У червні 1939 р. вийшов місячник «Шовківництво» — орган Головної Шовківничої Секції.

Додатки, крім названих: «Шовківництво» (1928–1929), «Українська господиня» (1929), «Сільськогосподарська кооперація» (1931).

Важливим періодичним збірником, що входив до видань «Бібліотеки «Сільського господаря», був ілюстрований альманах під назвою «Календар “Сільський господар”». Перший його том з’явився 1928 р. і виходив щорічно до 1944 р. на 250–300 сторінках, 10-тисячним тиражем, з календарем, необхідним для села [32, с. 87, 91]. Цей перший ювілейний календар (30-ліття товариства «Сільський господар») видано на рік 1929 «Бібліотеки «Сільського господаря» (чис. 54). Його зміст охоплював усі ділянки господарства.

На допомогу журналу «Сільський господар» у 1929 р. Товариство почало видавати т. зв. стінну газету «Сільський Господар»

* Після окупації Польщі у 1939 р. редакція часопису перемістилася до міста Ярослава, де «Українське видавництво» з середини 1940-го до кінця 1941 р. видавало «Сільський господар» як місячник за редакцією Л. Бачинського. У 1942–1944 рр. часопис щомісяця виходив у Львові (ред. І. Драбатий).

тиражем 10 тисяч примірників. Друкувалася на одному боці великого аркуша і великими літерами. Зміст її був присвячений актуальним сезонним роботам на кожний день місяця. Цю газету вишувано у всіх приміщеннях українських установ на селі. Присувала рік (за браком фінансів видання припинено).

У міжвоєнний період у Галичині значно активізувалося видання фахово-господарської літератури. Найчастіше основний виклад майже всіх брошур на господарську тематику спочатку апробувався на сторінках періодичної преси, а коли тема зацікавлювала читачів, її подавали окремою публікацією [26, с. 16].

Однак наймасовішою була видавнича серія «Бібліотека Сільського господаря» (1910–1944), що складалася з книг науково-популярного характеру, в яких пропагували ефективні способи ведення сільськогосподарського виробництва. Серед її авторів — організатори фахово-господарських об'єднань, учителі сільських шкіл, практики сільськогосподарського виробництва та ін.

Фахові книжки, крім свого періодичного органу, видавала майже кожна секція Товариства. За тематикою це були видання з різних галузей сільського господарства: рослинництво, садівництво, городництво, зоотехніка, ветеринарія, пасічництво, громадська агрономія, кооперація, техніка тощо. («Як вибирати коня» В. Короліва-Старого, «Плекання телят» К. Михайлюка, «Ветеринарія і гігієна» В. Білинського, «Провідник молодого пасічника» М. Боровського, «Практичне садівництво» М. Панашія, «Підручник шовківництва» та «Годівля коропа і будова ставів» М. Гнатевича, «Як доглядати ліс» Б. Іваницького, «Як міряти землю» Г. Герасимовича, «Шляхи праці нашої суспільної агрономії» Є. Храпливого, «Державне відшкодування у випадку загибелі сільськогосподарських тварин» М. Холєвчука та ін.).

Планувалося навіть видати «Сільськогосподарську енциклопедію». Було складено проект, визначено основні статті й авторів, схвалено гонорар. До 40-ліття діяльності товариства на початку 1939 р. видруковано перший її зшиток [24; 53].

Про розширення редакційно-видавничої роботи товариства свідчать накладі цих видань і зростання кількості передплатників [29; 58; 64, с. 115].

Загалом за 45 років діяльності товариства в ньому надруковано понад 180 назв (125 назв — після 1927 р.), не враховуючи періодики

[32, с. 87, 91], а крім того — летючки, плакати, таблиці, реєстраційні та ділові книжки, зошити для філій і кружків тиражем 10-50 тисяч примірників.

Значення роботи товариства «Сільський господар» для поширення знань на західноукраїнських землях величезне. Впродовж свого існування воно формувало інституційне середовище для поступу цивілізованих засад аграрної культури краю. Товариство не обмежувалося тільки публікацією та розповсюдженням літератури з проблем аграрного просвітництва, а реально втілювало нові методи вишколу селянських мас, що поєднували теорію з практикою, теоретичний вишкіл з практичною його реалізацією [9, с. 172]. А виходячи з обсягів пресо- та книговидання товариства і розгалуження жанрово-тематичної палітри друкованих видань, можна стверджувати, що діяльність «Сільського господаря» стала фундаментом, на якому у міжвоєнний період продовжували розвиватися фахово-господарські часописи та неперіодичні видання Галичини [26, с. 16].

Ефективність масштабної просвітницької діяльності товариства «Сільський господар» примножувалася зусиллями всієї західноукраїнської кооперації. Вже на початку ХХ ст. національна кооперація в Галичині поставила як одне з чільних завдань — піднесення сільського господарства краю. Кооперативні часописи «Економіст» і «Самопоміч», засновані відповідно у 1904 і 1909 рр., присвячували свої сторінки матеріалам, які популяризували серед українців основи аграрної культури [9, с. 175]. Символічно, що відновлення українського кооперативного руху в 1921 р. почалося власне із «Сільського господаря» у Львові. Спільною метою усіх національних господарських інституцій було гуртування українського селянства для економічної самооборони та забезпечення добробуту через поширення сільськогосподарських знань та піднесення аграрної культури. Національна кооперація здійснювала це завдання через свою пресу («Господарсько-Кооперативний Часопис» (1921–1944), «Кооперативна Республіка» (1928–1939), «Кооперативне Молочарство» (1928–1939), «Кредитова Кооперація» (1938–1939), яка містила багато статей сільськогосподарського змісту, а також через книговидавничу діяльність.

Фахівці в галузі агрономії, що працювали в «Сільському Господарі» й кооперації, створили 1937 р. своє власне станове «Товариство Українських Агрономів», яке консолідувало їх професійно та сприяло розвитку агрономічної науки. Власне зусиллями її членів інтенсивно здійснювалися наукові дослідження Агрономічної Комісії при Науковому товаристві імені Шевченка. Їх результатом став перший на західноукраїнських землях науковий журнал «Український Агрономічний Вісник» (виходив у Львові, 1934–1938), що викликав значне зацікавлення науковців-агрономів не тільки у Польщі, а й у багатьох європейських державах і формував наукові підвалини для ефективного аграрного виробництва серед українців краю [9, с. 176].

Товариства проводили різні заходи, спрямовані на популяризацію літератури серед селян. Так, від 1924 р. щорічно жовтень проголошували місяцем української преси і книги, а з 1932 р. — місяцем незалежного часопису «Сільський господар» (метою якого було збільшити кількість своїх передплатників), а також інших фахово-просвітніх видань. Організовували і колективні передплати, до яких намагалися залучити кооперативні та інші громадсько-просвітні установи.

Саме друковані видання «Сільського господаря» та інших господарсько-економічних товариств і установ значною мірою формували економічне мислення, прилучали до агрокультурних знань, сприяли подоланню наслідків воєнного лихоліття, зростанню добробуту.

Таким чином, інформаційний ринок Східної Галичини завдяки агітаційній і просвітницькій роботі громадських об'єднань був досить насиченим різного характеру літературою і пресою. І хоча не вдавалося повною мірою задовольнити наростаючий попит, ця друкована продукція відіграла важливу роль у формуванні національної свідомості української спільноти Галичини. Об'єднуючи її широкі прошарки, вона виховувала суспільну ініціативність, активність, піднімала загальну освіченість нації.

Зрозуміло, що видавничу діяльність провадили не тільки зазначені громадські об'єднання, хоча саме вони, виконуючи в міжвоєнний період надважливі суспільні завдання, були найактивнішими, а їхні видавничі напрацювання — найвагомішими. Детального висвітлення потребує також видавничий доробок широкого кола організацій і товариств, які в структурі українських громадських

об'єднань займали чільні місця: «Союз українок», «Пласт», «Січ», «Сокіл», «Луг», «Відродження», «Ревізійний союз українських кооперативів», «Українське гігієнічне товариство», «Союз адвокатів» та ін., що має стати темою наступних досліджень.

Специфічною умовою суспільно-політичного розвитку Галичини другої половини XIX — першої половини XX ст., як зазначалося, була поліетнічність, оскільки у краї проживали українці, поляки, євреї та інші етноси, кожен з яких вів боротьбу за розширення національних прав.

У період між двома світовими війнами єврейська етнічна спільнота була найбільшою в Західній Україні. Незважаючи на політику державного антисемітизму в 20–30-ті роки на теренах всієї Польщі, у тому числі й Галичини, національне буття євреїв не було припинене чи заборонене. Це вилилося у створення релігійних, гуманітарних, добродійних, культурних товариств — як аполітичних, так і підлеглих різним політичним напрямам. Більшість з них об'єднували своїх членів за професійною ознакою. Замкнутість єврейського суспільного середовища, компактність його розселення, колективна ментальність кожного члена етносу сприяли громадсько-політичним об'єднувачим тенденціям цього етнічного прошарку в ареалах його проживання [43, с. 53].

Єврейський суспільний рух був репрезентований у Галичині сіоністським, соціалістично-сіоністським, бундівським, соціалістичним напрямом.

До політичної структуризації євреїв спричинилися їхнє ставлення до перспективи відродження єврейської держави в Палестині та вагомі симпатії населення до сіоністських ідеалів.

Крім партій, у цьому напрямі активно діяли громадський «Єврейський національний фонд» («Керен Каємет») і фонд для будівництва Палестини («Керен Гайєсод» (Фонд підвалин). У багатьох західноукраїнських містах і містечках діяли молодіжні сіоністські організації, що готували євреїв до виїзду в Палестину, наприклад організація «Гехалуц» (Піонер) [17, с. 176; 55, с. 143-145; 61, с. 55-56].

Проте Палестина не була єдиним напрямом єврейської еміграції. Чимало євреїв, що залишали у міжвоєнний період західноукраїнські землі, виїжджали до Європи і США. Одна з інституцій, яка надавала їм практичну допомогу в цьому, — «Саш» (JEAS, Центральне еміграційне товариство в Польщі).

Фактично кожна єврейська партія, що впродовж 1918–1939 рр. діяла в Галичині, формувала свої молодіжні осередки й водночас поширювала впливи на різноманітні (професійні, культурницькі, філантропічні тощо) громадські об'єднання. Це сприяло структурній багатогранності, довершеності єврейського суспільства, забезпечувало його всебічну участь у громадсько-політичному житті країн, до яких входили західноукраїнські землі [17, с. 178].

Для соціально активної частини єврейської громадськості так само, як і для українців, суттєвими були питання освіти (вибір поміж мовою ідиш та івритом), проблеми соціальної політики, характеру єврейських громад тощо [17, с. 174].

Діяльність просвітницьких товариств — одна зі складових єврейського громадсько-політичного життя, в якому питання про зміст освіти та мову навчання належали до першорядних. Своєрідним поштовхом до активної розбудови приватного єврейського шкільництва стала освітня політика польської влади, спрямована на асиміляцію єврейського населення. Усвідомлюючи негативні наслідки цієї політики для молоді, єврейські політичні партії, культурно-освітні товариства та громадські організації спрямували значні зусилля на розвиток приватного національного шкільництва. Найефективнішу систему приватної освіти, запевняють дослідники, вдалося організувати саме євреям. У спільноті діяло декілька шкільних мереж із різними напрямками виховання, що віддзеркалювали його релігійні, суспільні й національні особливості: «Хорев» («Chorev»), якою опікувалася ортодоксальна юдейська організація «Агудат Ізраель» («Agudat Israel» — Об'єднання Ізраїлю), гебрейськомовна шкільна мережа сіоністів «Тарбут» («Tarbut» — Культура), «Цішо» («Ciszo») — головна ідишомовна шкільна організація, що перебувала під впливом «Бунду», та двомовна польсько-гебрейська мережа «Ябне» («Jabne»), якою керувала релігійна організація «Мізрахі» («Mizrachi» — Схід, сходження), чия виховна концепція базувалася на поєднанні сіоністських ідей з цінностями юдаїзму та традиціями єврейської культури [65, с. 11].

Запровадити єврейську школу з єдиною мовою навчання було нелегким завданням з огляду на різні мовні тенденції, які панували в єврейському середовищі (ідиш, іврит, польська). Природним наслідком розбіжностей у суспільних уподобаннях стала поява

різних за характером шкіл та низки просвітницьких товариств, чия діяльність представляла різні вектори у царині освіти.

Одним із найвпливовіших товариств було «Тарбут», яке пропагувало світське виховання. Стрижнем його культурно-освітньої діяльності була популяризація івриту. Це відображало сіоністський підхід до мовного питання, оскільки конкуруючі з сіонізмом за вплив на маси політичні сили пропагували мову ідиш. Осередки «Тарбут» розгорнули широку просвітницьку діяльність. Вони засновували не тільки школи і гімназії для дітей, а й вечірні курси, народні університети, в яких студіювали дорослі. Водночас «Тарбут» готував педагогічні кадри і провадив широку видавничу роботу.

Іншу концепцію освіти репрезентували євреї-ортодокси. Взаємодіючи з віросповідними громадами, вони проводили навчання в хедерах — школах, освіта в яких ґрунтувалася на засадах юдейської релігії та традиції. Серед них — «Талмуд-Тори», які функціонували фактично при багатьох громадах.

Метою товариства «Культурліга» було поширення пролетарської культури на ідиш в єврейському середовищі та протиставлення її ідеалам, які пропагували сіоністи та єврейські ортодокси [17, с. 177].

Осторонь від сіоністів та традиціоналістів стояли асимілятори. Їхні діти здобували освіту в навчальних закладах із державною мовою викладання.

Просвітницьку діяльність провадили також «Kolo Kobiet Żydowskich» («Коло єврейських жінок»), «Związek dla szerzenia wykształcenia zawodowego wśród Żydów w Małopolsce» («Спілка для поширення професійної освіти серед євреїв у Малопольщі»), «Żydowska Liga Kulturalna» («Єврейська культурна ліга»), товариства «Żydowska Czytelnia Ludowa» («Єврейська народна читальня»), «Oświata» («Освіта») та ін. Вагому підтримку професійному шкільництву надавало засноване 1921 р. у Галичині Товариство з поширення професійної та сільськогосподарської діяльності серед євреїв.

Єврейські просвітницькі товариства організовували також мережі бібліотек і читалень, утримували друкарні та видавали книги, насамперед підручники для різного типу шкіл.

Відомо, що «Żydowska czytelnia ludowa» і товариство «Oświata» співпрацювали з українською «Просвітою», організовуючи спільні культурно-освітні заходи [48, с. 98].

Важливою складовою громадського життя Галичини була взаємодопомога та благодійна діяльність. У міжвоєнний період обов'язок опікуватися сиротами, людьми похилого віку та малозабезпеченими верствами населення покладался на гмінні сирітські ради та повітові і міські суди. Однак вони своєю діяльністю не завжди могли задовольнити суспільні потреби. Етноспільноти для цього утворювали громадські об'єднання, які працювали за державної підтримки та за рахунок пожертв. У єврейському суспільстві добродійної діяльності традиційно надавали великого значення. Розпорощені серед інших культур, часто в дуже складних умовах, євреї виробили общинну модель виживання, що ґрунтувалася на солідарності, справедливості і взаємодопомозі [61, с. 3].

Так, єврейська община Львова займалася благодійністю в широких масштабах протягом всього міжвоєнного періоду. Для цього існували спеціальні фонди, затверджені Львівською віросповідальною єврейською общиною, а також відповідні товариства, наприклад «Товариство позики і взаємодопомоги», «Комітет опіки єврейських сиріт», «Товариство «Єврейський притулок для бездомних», «Товариство з надання допомоги і будівництва притулку осиротілим єврейським дітям» та ін., робота в яких провадилася за рахунок місячних фінансових зборів із заможних членів кагалу. У 20–30-ті роки лишень у Львові існувало не менше як сто різноманітних єврейських товариств, значна кількість яких провадила релігійно-доброчинну діяльність [37, с. 175]. Особливо відзначилися «Polski Fundusz wdów i sierót wojennych» («Польський фонд вдів і військових сиріт»), «Żydowska Rada sieroca i ochrona młodzieży» («Єврейська рада сирітства й охорони молоді»), «Żydowski dom sierót wojennych» («Єврейський дім військових сиріт») тощо.

Активно діяла єврейська громада в плані гуманітарної допомоги, опікунства й охорони здоров'я. Таких товариств, організацій було десятки по всій Західній Україні: «Єврейське гуманітарне товариство «Бнай Бріт» (Сини Завіту), «Центральний єврейський комітет порятунку», «Товариство опіки над хворими», «Товариство опіки над єврейськими дітьми», «Товариство допомоги бідним і хворим євреям у Львові», «Єврейське Товариство з оздоровлення дітей «Дембіна», «Товариство з охорони здоров'я єврейського населення Польщі», «Товариство допомоги хворим і одужуючим

євреям», «Товариство опіки хронічно хворих євреїв», «Товариство допомоги збанкрутілим євреям», Товариство «Бней Левае» (поховальне бюро для убогих євреїв) та багато інших.

Існувала також низка академічних (студентських) товариств: єврейська студентська молодь тяжіла переважно до сіоністського руху («Самодопомога єврейської студентської молоді», «Товариство опіки над єврейськими студентами-медиками у Львові», «Товариство з побудови дому для єврейських студенток», «Товариство «Студентська кухня») та ін.

Спортивна і скаутська діяльність була представлена клубами «Бар Кохба», «Газмоней» (Hasmonea), «Гакоах» (Hakoach), «Гапоель» (Hapoel), «Маккабі», «Рекорд», «Акіба», «Макабея», «Менора» (Menogach, ритуальний підсвічник) та ін.

Жіночий рух репрезентував різні напрями — від ортодоксально-релігійного («Бнос-Агудас Ізраель») до сіоністського («Гурток єврейських жінок», «Візо» (Women Jewish Zionist Organisation) — Союз жінок-сіоністок, «Об'єднання жінок, що готуються до роботи в Палестині», а також «Єврейське товариство допомоги бідним породіллям») та ін.

Багато товариств не мали політичного чи релігійного характеру, а були культурно-просвітніми організаціями. До них належали «Артистично-літературне товариство», «Громадянський клуб», «Драматична студія «Маска», «Єврейське товариство ім. Шолома Алейхема», «Єврейське товариство приятелів книги», Об'єднання літераторів Галичини, що писали мовою ідиш, «Гурток любителів краєзнавства», «Товариство «Фрейдгоф», «Економічне товариство», «Товариство друзів Єврейського університету в Єрусалимі», «Товариство з розповсюдження і охороні правди і права», «Єврейський народний університет ім. А. Ейнштейна» та ін. [37, с. 175; 55, с. 139].

Широкою була мережа комерційних організацій, більшість яких перебувала під впливом асиміляційного руху: «Центральний союз комерсантів і підприємців», «Львівське товариство комерсантів», «Організація комерсантів і підприємців», «Товариство дрібних торговців і ятковиків» та ін.

Активно діяли також товариства, що об'єднували своїх членів за професійною ознакою: «Ахва» («Achwah») — робітниче товариство, «Поале-Цедек» (єврейське товариство молодих кравців), «Яд

Харузім» (Jad Charuzim) — товариство кустарів-ремісників, «Єврейська господарська рада», об'єднання транспортників, учителів єврейських шкіл і працівників освіти, інтелігенції, адвокатів, службовців, робітників та ін. [55, с. 141].

Важливу роль у суспільно-політичному житті західноукраїнського єврейства відіграло пресо- і книговидання.

Значного розвитку досягли засоби масової інформації, які, крім польської, видавалися рідною мовою. Зазвичай періодичні видання належали політичним партіям чи культурно-просвітницьким організаціям і висвітлювали їхні погляди та переконання. Через це преса була політично заідеологізованою. Упродовж 1930-х років у Львові видавалося 45 назв єврейської періодики [37, с. 176], яка виходила трьома мовами: на івриті, ідиш і польською. Як правило, існування цих видань не було тривалим — від кількох місяців до кількох років. Виняток — газета сіоністського спрямування «Chwila» (1919–1939), газета радикальних сіоністів «Morgen» (1920–1939) і суспільно-благочинне видання «Przegląd Społeczny» (1927–1939).

Найвідомішою з них була львівська сіоністська газета «Chwila». Рупором сіоністських ідей у Тернопільському воєводстві були тижневики «Gazeta Tarnopolska» і «Gazeta Tarnopolska — Przyszłość», часопис «Głos Żydowski», у Станіславівському — гебрейський тижневик «Haolam».

До чисто асиміляторських видань можна зарахувати щомісячник «Prawda». Деякі видання мали яскраво виражений політичний характер, в інших домінували економічні проблеми, існувала і низка незалежних видань.

Різноманітні єврейські економічні організації і комерційні товариства також видавали газети і журнали переважно польською мовою: «Gazeta kupecka», «Handel — Rzemiosło — Przemysło», «Obrona», «Platforma», «Trybuna kupecka», «Gazeta poranna» [37, с. 176]. Свої видання мали також різні єврейські професійні спілки і спортивні товариства: «Pracownik umysłowy», «Rolnik żydowski», бюлетень «Тарбуґа» «Echo urzędowe», «Gmina żydowska». Слід відзначити місячник «Przegląd Społeczny» (1927–1939), присвячений суспільним проблемам і опіці дітей. Мовою ідиш виходили: «Дос Ворт» (Слово), «Дер Камф» (Боротьба), «Ді Цайт» (Час), «Дос Лебн» (Життя), «Ангойб» (Початок), «Цуштаер» (Співучасник).

Низку газет видавали на івриті: «Ітонеіну» (Наша газета), «Ганоар» (видання організації «Ганоар Гаіврі»), «Ганоар Гаціоні» (видання організації загальносіоністської молоді), «Гасолед» (видання єврейської творчої молоді), «Ерец Ізраель» (Країна Ізраїлю, видання Єврейського товариства народної і середньої школи), «Хаор» (Світло, видання Спілки вчителів Мойсеєвого закону в загальноосвітніх школах Польщі), «Хашахар» (Ранкова зірка, видання товариства єврейських жінок), «Олім» (Той, що сходить), «Мізраха» (На Схід) [37, с. 177].

Через матеріальні обставини існування багатьох єврейських видань, як зазначалося, було нетривалим і спорадичним, почасти виходило лише кілька номерів. Так, створене 1931 р. у Львові Об'єднання літераторів Галичини, які писали мовою ідиш (очолюване Давидом Кенігсбергом, братами Ізраїлем і Срулем Ашендорфами), вирішило видавати журнал, який би згуртував усіх єврейських письменників краю. Після тривалих клопотань наприкінці 1932 р. вийшов перший номер двомісячника під назвою «Цуштаєр» («Саівучасник»). У ньому були опубліковані поезії Нахума Бомзе, Рахиль Корн, Рахиль Ауербах, кілька оповідань та новел, а також рецензія на нещодавно виданий у Варшаві роман Шолома Аша «Готс гефангене» («Бранці Бога»). І хоча журнал схвально зустріли читачі і літературна критика, через фінансову скруту його видання обмежилось єдиним номером [63, с. 16].

Єврейська преса міжвоєнного періоду відображала характер політичних і національно-культурних сил у суспільстві, розвивалася у міру духовних потреб народу, в конкретній політичній і громадсько-культурній ситуації, що повсякчас змінювалася. На її сторінках розгорталася гостра дискусія, особливо передвиборча, між прихильниками різних політичних напрямів, дебатовалися методи боротьби єврейських трудівників за свої права, в релігійно-ортодоксальних виданнях увага концентрувалася насамперед на проблемах релігійного виховання і навчання. Незважаючи на розходження між партіями, товариствами, виданнями, всі вони доклали зусилля для покращення становища галицького єврейства.

Суттєво розширювали тематику часописів, логічно її доповнювали численні книжкові видання, що виходили під егідою єврейських громадських організацій різного спрямування — громадсько-політичного, морально-виховного, культурно-просвітницького.

Різноманітність їхньої тематики, жанрових різновидів, стильових напрямів потребує окремого теоретичного аналізу, осмислення й узагальнення, що можливе лише в контексті створення повного реєстру об'єктів єврейської культурної спадщини, зокрема тих, що включають видання громадських організацій і товариств. Більшість з них залишаються дотепер розпорошеними, не ідентифікованими та недостатньо вивченими.

Окремі доступні нам публікації відображають широкий спектр суспільного життя єврейської громади міжвоєнної Галичини [60; 70; 72; 77; 79; 85; 91]. Своїми активними публікаціями популяризації побуту євреїв сприяли: Товариство опіки над єврейськими сиротами [86; 87; 93], Єврейська скаутська організація [76], Єврейський комітет самооборони [75], Еміграційний комітет [23], Товариство приятелів Єврейського університету в Єрусалимі [71; 78; 90], «Бней Бріт Леополіс»*, Товариство єврейських інженерів [88], Товариство єврейських видавців [81], Товариство приятелів єврейського музею у Львові [89]. Вони висвітлювали питання єврейської історії, політики, освіти, науки; аналізували проблеми сіоністського, молодіжного, студентського рухів, релігійного, економічного, соціального життя єврейської громади тощо.

Громадський етнічний рух, навіть на місцевому рівні, стверджує В. Парацій, був позбавлений значної романтичності, утопічності ідей та кінцевої мети. Він мав реальні цілі та обґрунтовані шляхи її досягнення, а також був і «дипломатичним» стосовно польського адміністративно-урядового правління [43, с. 62]. Потрібно визнати вплив єврейського ареалу проживання в межах західноукраїнських міст і його самостійну та самодостатню позицію. Євреї діяли за принципом, що в основі будь-якої роботи лежать власні етнічні інтереси, тому вирішували свої проблеми, не дуже втручаючись у міжетнічні стосунки. Це те, що, на думку дослідників, може бути корисним для вироблення нових світоглядно-ідеологічних постулатів у середовищі сучасного українського громадсько-активного істеблішменту [43, с. 63].

І хоча єврейсько-українські відносини в міжвоєнний період не були однозначними, але загалом у них переважало взаєморозуміння в багатьох сферах життя. Навіть попри важку економічну

* Видали 10 томів наукових праць професорів М. Шорра, М. Балабана, доцентів Інституту юдаїки рабі Вайса та доктора М. Брауде [62, с. 58].

ситуацію помітними були тенденції до мирного і безконфліктного співіснування. Українська громадськість проявляла інтерес до проблем єврейського народу, відгукувалася на значні події в його житті. Так, 1925 р. зусиллями єврейської спільноти Діаспори і Палестини в Єрусалимі був відкритий Єврейський університет. Для створення єврейської держави і для розвитку науки в Палестині його заснування мало величезне значення. З цього приводу висловилися різні українські громадсько-політичні організації, зокрема вітання Єврейській релігійній спільноті надіслали Українське педагогічне товариство, газета «Діло», товариство «Просвіта» та інші [37, с. 144]. «Просвіта» у міжвоєнні роки випустила кілька книжок, де йшлося про давню історію, культуру євреїв («Як люди до кращого життя доходили»; «Нариси з загальної історії людської культури» М. Залізняка, «Про віру різних народів» І. Раковського), а в своїх часописах друкувала статті, які відображали ставлення просвітян до антиєврейських виступів. А в багатьох освітніх гуртках Товариства обговорювалися проблеми антисемітизму.

Важко визначити, наскільки вдалося використати потенціал саморозвитку та діяльності громадських організацій Галичини. На перешкоді його реалізації в міжвоєнні роки ставали панівні державно-політичні режими та свавільна адміністративно-поліцейська система. Незважаючи на всі утиски, ні українська, ні єврейська спільнота не втратили своєї національної, культурної, релігійної самоідентичності. Очевидною була тут подібність їхніх інтересів, а співпраця між недержавними народами Галичини — українцями та євреями формувала культурні взаємини та була обопільно корисною. Головним чином цьому сприяло розмаїте суспільно-політичне і громадське життя, яке вилилось у створення низки добровільних об'єднань. У суспільному розвитку Галичини їхня діяльність, зокрема видавнича, — одна з першорядних. Періодичні та книжкові видання організацій і товариств, ставши органічною ланкою в системі західноукраїнського інформаційного простору, відгукувалися на всі актуальні події, сприяли формуванню громадської думки, впливали на постановку й розв'язання просвітницьких, культурних, економічно-господарських проблем, виховували національну і громадянську солідарність, творчу активність і соціальний прогрес.

1. *Андрухів І.* Західноукраїнські молодіжні товариства «Сокіл», «Січ», «Луг», «Пласт» / *І. Андрухів.* — Івано-Франківськ, 1992. — 79 с.
2. *Андрухів І.* Українські молодіжні товариства Галичини, 1861–1939 : короткий іст. нарис / *І. Андрухів.* — Івано-Франківськ, 1995. — 72 с.
3. *Білавич Г.* Товариство «Рідна школа» (1881–1939) / *Г. Білавич, Б. Савчук.* — Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1999. — 208 с.
4. *Богачевська-Хом'як М.* Білим по білому. Жінки в громадському житті України. 1884–1939 / *Марта Богачевська-Хом'як.* — Київ : Либідь, 1995. — 423 с.
5. *Боровський М.* Матеріяли до бібліографії господарської літератури, виданої в Галичині, на Волині та Закарпаттв в 1788–1944 роках / *Михайло Боровський* // Крайове господарське товариство «Сільський господар» у Львові 1899–1944 / ред. *Павло Дубрівний* ; Українська Вільна Академія наук у США. — Нью-Йорк, 1970. — С. 562-583.
6. *Боровський М.* Нарис історії сільськогосподарського шкільництва на західноукраїнських землях. 1900–1944 / *М. Боровський.* — Вінніпег : накладом УВАН, 1974. — 32 с. — (Літопис УВАН ; чис. 28).
7. В сорокові роковини УПТ. 1881–1921. — Львів, 1921. — 16 с.
8. *Вальо М.* Книговидавнича діяльність Українського педагогічного товариства «Рідна школа». 1881–1939 (бібліографічний огляд) / *Марія Вальо* // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка : [зб. наук. праць]. — Львів, 2000. — Вип. 7/8. — С. 102-112.
9. *Вербова О.* Національно-господарський рух на західноукраїнських землях впродовж 1848–1944 років / *Оксана Вербова.* — Львів : ПАІС, 2009. — 368 с.
10. Видання «Просвіт» Галичини. Книги та аркушева продукція (1868–1939) : біблогр. покажчик / уклад. *С. Л. Зворський.* — Київ : Абрис, 1996. — Вип. 1. — 195 с.
11. *Витанович І.* Історія українського кооперативного руху / *Ілля Витанович.* — Нью-Йорк : ТУК — Товариство Української Кооперації, 1964.
12. Від редакції // Друкарський інформаційний календар на 1925 рік. — Львів, 1925. — 147 с.
13. *Возняк М.* Кирило-Мефодіївське Братство / *Михайло Возняк.* — Львів, 1921. — 238 с. — (Фонд «Учітєся, брати мої» ; чис. 3).
14. *Галуцинський М.* Справа членської вкладки на 1926 рік. (Загальні Збори 1925) / *Михайло Галуцинський* // Народня Просвіта : часопис, присвячений справам позашкільної освіти. — Р. (XIV). IV. — Січ./лют. (чис. 1/2). — Львів, 1926. — 64 с.

15. *Головата Л.* Товариство «Просвіта» у Львові. 1868–1939 : покажч. видань / *Л. Головата, Л. Суц, О. Бербека.* — 2-ге вид., випр. і допов. — Львів, 2008. — 520 с.
16. *Голубець М.* Нарис історії українського мистецтва / *Микола Голубець.* — Львів, 1922. — Ч. 1. — 262 с. : іл. — (Фонд «Учітеся, брати мої» ; чис. 4).
17. *Гон М.* Євреї на українських землях у складі Польщі, Румунії та Чехословаччини (1918–1939 рр.) / *Максим Гон* // Нариси з історії та культури євреїв України / упоряд. та ред.: *Леонід Фінберг, Володимир Любченко.* — Вид. 3-тє. — Київ : Дух і Літера. — С. 162-181.
18. *Гон М.* Особливості міжетнічної взаємодії в контексті політичних процесів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період / *М. Гон.* — Рівне : Волинські обереги, 2006. — 432 с.
19. *Гон М.* Українці та євреї Західної України другої половини 1930-х рр.: латентна війна / *Максим Гон* // *Сучасність.* — 2003. — № 9.
20. Двадцятьп'ятьліття Товариства «Учительська громада» : ювіл. наук. збірник. — Львів, 1925. — 48 с.
21. *Дорошенко В.* «Просвіта», її заснування й праця : короткий іст. нарис / *В. Дорошенко.* — Філадельфія, 1959. — 102 с.
22. *Дорошенко В.* Шевченкова криниця. Думки про Бога, людей і Україну / з творів Т. Шевченка вибрав і впорядкував *Володимир Дорошенко.* — Львів, 1922. — Ч. 1. — 256 с. — (Фонд «Учітеся, брати мої» ; чис. 1).
23. Звернення в справі дня емігранта. — Львів : [Воевудський еміграційний комітет], 1932. — 1 с. — На ідиш.
24. Звідомлення з праці краєвого господарського товариства «Сільський господар» за 1938/39 рік. — Львів, 1939. — С. 43-44.
25. *Зуляк І.* Діяльність «Просвіти» у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939) / *Зуляк І.* — Тернопіль : Воля, 2005. — 946 с.
26. *Іваницька Б.* Преса господарських товариств Східної Галичини: становлення, тематичні аспекти і суспільно-тематична роль (1918-1939) / *Божена Іваницька.* — Львів : Піраміда. — 186 с.
27. *Іваничук Р.* Нарис історії «Просвіти» / *Р. Іваничук, Т. Комаринець, І. Мельник, А. Середяк.* — Львів ; Краків ; Париж : Просвіта, 1993. — 232 с.
28. *Ісаєвич Я.* Галичина у Габсбурзькій монархії: національно-політичні рухи і культурний плюралізм / *Ярослав Ісаєвич* // Українська література в Австрії, австрійська в Україні. — Київ : Брама ЛТД, 1994. — С. 163-171.
29. Кількість часописів в Польщі // *Рільник.* — 1937. — № 36. — С. 442-443.

30. *Козут С.* Феномен пластових видань (у міжвоєнний період ХХ ст.) / *Софія Козут* // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка : [зб. наук. праць]. — Львів, 2007. — Вип. 12. — С. 165-173.
31. *Колесса Ф.* Українська усна словесність / *Філярет Колесса*. — Львів, 1938. — 643 с. : ноти. — (Фонд «Учітеся, брати мої» ; чис. 1-4 (22)).
32. Крайове господарське товариство «Сільський господар» у Львові 1899–1944. — Нью-Йорк : УВАН у США, 1970. — 600 с.
33. *Лев В.* Наукові видання товариства «Просвіта» / *В. Лев* // Збірник наукових праць на пошану Євгена Вертипороха президента Головної Ради НТШ і Голови Канадського НТШ з нагоди 70-річчя його життя / ред. *Богдан Стебельський*. — Торонто, 1972. — С. 157-158. — (Канадське наукове товариство ім. Шевченка ; XII. 1972).
34. *Крамар Ю.* Освітнє життя єврейської громади на Волині у міжвоєнний період / *Ю. Крамар* // Архіви. — 2014. — № 6. — С. 132-140.
35. *Левицький К.* З приводу сорока літ праці краєвого господарського товариства «Сільський господар» у Львові / *К. Левицький* // Сільський господар. — 1939. — № 2. — С. 186-189.
36. *Меламед В.* Єврейська громада Львова у міжвоєнний період (1918–1939): етнополітичні аспекти / *В. Меламед* // Львів: історія, населення, культура : матеріали міжнар. конф. — Львів, 1994. — С. 39-42.
37. *Меламед В. М.* Евреи во Львове (XIII — первая половина XX века): события, общество, люди / *В. М. Меламед*. — Львов, 1994. — 263 с.
38. *Монолатій І.* Особливості міжетнічних взаємин у західноукраїнському регіоні в Модерну добу / *Іван Монолатій* ; за заг. наук. ред. *В. В. Марчука*. — Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2007. — 280 с.
39. *Монолатій І.* Видавець Яків Оренштайн і проблема міжнаціональних відносин у Галичині / *Іван Монолатій*. — Коломия : Вік, 2003. — 64 с.
40. *Мудрий В.* Роля «Просвіти» в українському житті: з приводу шістьдесятиліття «Просвіти» / *Мудрий Василь*. — Львів : накладом «Просвіти», 1928. — 19 с. — (Видавництво товариства «Просвіта» ; чис. 742).
41. *Орач Б.* Єврейська освіта у Львові до початку II Світової війни / *Борис Орач* // «Збереження єврейської історико-культурної спадщини як частки української та світової культури: правові, історичні, мистецькі та музейні аспекти» (Львів, 12-14 листоп. 2007 р.) та «Україно-єврейські взаємини: культурологічні, історичні, соціологічні аспекти», присвячена 90-й річниці проголошення ЗУНР (Львів, 27-28 жовт. 2008 р.): зб. матеріалів наук. конф. — Львів, 2010. — Ч. 2. — С. 155-167.
42. *Панфілова Т.* Становлення громадянського суспільства у Західній Україні (XIX — перша третина XX століття) / *Тетяна Панфілова* ; НАН України, Ін-т українозн. ім. І. Крип'якевича. — Львів, 2015. — 406 с.

43. *Парацій В.* Громадські об'єднання єврейського населення Бережанщини у 1920–1930-х рр.: напрями функціональної діяльності та рівень суспільного впливу / *Володимир Парацій* // Львів: єврейська спадщина, Вчення та устрій громади через віки : Міжнар. наук. конф. (Львів, 8-10 черв. 2015 р.) : зб. наук. ст. — Львів : «РАСТР-7», 2015. — С. 46-64. — Бібліогр.: 50 назв.
44. *Пинда Л.* Українські господарсько-кооперативні часописи Галичини 1920–1930 рр. / *Любов Пинда* // Вісник Львівського університету. Сер.: Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології. — 2015. — Вип. 10. — С. 198-213.
45. *Пинда Л. А.* Українські сільськогосподарські видання Східної Галичини як джерело бібліографічної інформації (20–30-ті роки ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / *Пинда Любов Андріївна* ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. — Київ, 1992. — 18 с.
46. «Просвіта» за шістьдесят літ : ювіл. альманах. — Львів : Просвіта, 1928. — 292 с.
47. *Рева-Родіонова Л.* Українське товариство «Сільський Господар» (1899–1944 рр.). Історія. Досвід / *Лариса Рева-Родіонова*. — Тернопіль : Підручники і посібники, 2000. — 368 с., фото.
48. *Руда О.* Роль єврейських культурно-освітніх товариств у розвитку національного шкільництва в Галичині (1923–1939) / *Оксана Руда* // Проблеми гуманітарних наук : зб. наук. праць Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. І. Франка. Сер.: Історія. — Дрогобич, 2016. — Вип. 38. — С. 89-106.
49. *Савчук Б.* Жіноцтво в суспільному житті Західної України (остання третина ХІХ ст. — 1939 р.) / *Борис Савчук*. — Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1998. — 278 с.
50. *Савчук Б.* Просвітницька та соціально-економічна діяльність українських громадських товариств у Галичині (остання третина ХІХ ст. — кінець 30-х років ХХ ст.) / *Борис Савчук*. — Івано-Франківськ : Плай, 1999. — 134 с. — Бібліогр.: 213 назв.
51. *Савчук Б.* Український «Пласт»: 1911–1939 / *Борис Савчук*. — Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1996. — 287 с.
52. *Середяк А.* Діяльність товариства «Просвіта» в 1929–1939 рр. / *А. Середяк* // Нарис історії «Просвіта». — Львів ; Краків ; Париж, 1993. — 268 с.
53. Сільськогосподарська енциклопедія. — Львів : Укр. вид. Ін-т, [1939]. — Зш. 1. — 159 с. : іл.

54. *Сірополко С.* Короткий курс бібліотекознавства (Історія, теорія та практика бібліотечної справи) / *Степан Сірополко.* — Львів, 1924. — 127 с.— (Фонд «Учітеся, брати мої» ; чис. 8).
55. *Соловка Л.* Колекція документів з історії діяльності єврейських організацій в Галичині в 1920–1930-х рр. у фондах Державного архіву Івано-Франківської області (короткий джерелознавчий огляд) / *Любов Соловка* // Єврейська культурна спадщина України : матеріали міжнар. наук. конф. «Збереження та популяризація єврейської культурної спадщини України» (Київ, 26–27 жовт. 2016 р.). — Київ : Дух і Літера. — С. 130-156 : фото. — Бібліогр.: 22 назви.
56. *Терлецький О.* Історія української держави / *Омелян Терлецький.* — Львів : накладом Фонду «Учітеся, брати мої», 1923. — Т. 1 : Княжа доба. — 252 с. : іл., 2 карти.
57. *Терлецький О.* Історія української держави / *Омелян Терлецький.* — Львів : накладом Фонду «Учітеся, брати мої», 1926. — Т. 2 : Козацька доба. — 304 с. : іл., мапа.
58. Товариство «Сільський Господар». Звіт з діяльності за 1939 рік / Ф. 302, оп. 1, спр. — Арк. 55.
59. *Трофим'як Б. Є.* Гімнастично-спортивні організації в національно-визвольному русі Галичини (друга пол. XIX — перша пол. XX ст.) / *Б. Є. Трофим'як.* — Тернопіль : Екон. думка, 2001. — 694 с.
60. *Халат А.* Юнацький клуб у Львові / *А. Халат.* — Львів, [1939]. — На івриті.
61. *Хонігсман Я.* Благотворительность евреев Восточной Галиции / *Яков Хонігсман* ; Ін-т Юдаїки, Ін-т соціальних і громад. працівників. — Киев, 2002. — 86 с.
62. *Хонігсман Я.* «Бней Бріт» у Східній Галичині / *Хонігсман Яків* // «Українське єврейство»: підготовчі матеріали популярної енциклопедії. — Київ, 1999. — Вип. 4 : «Україноюдаїка. Українсько-єврейські взаємини»: препринти статей. — С. 46-59.
63. *Хонігсман Я.* Єврейська художня література в Східній Галичині (наприкінці XIX — першій половині XX ст.) / *Хонігсман Я.* // Збірник статей. — Львів, 2000. — С. 4-20.
64. *Чарнецький С.* Нарис історії українського театру / *Степан Чарнецький.* — Львів : накладом Фонду «Учітеся, брати мої», 1932. — 242 с. : іл.
65. *Чорній П. І.* Етнічні групи Галичини міжвоєнного періоду (1919–1939 рр.): демографічні та етнокультурні процеси : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.05 «Етнологія» / *Чорній Петро Ігорович* ; НАН України, Ін-т українозн. ім. І. Крип'якевича. — Львів, 2011. — 21 с.

66. *Шевчук Г. Й.* Фахово-господарська та культурно-освітня діяльність товариства «Сільський господар» (1899–1944) / *Шевчук Г. Й.* — Львів : ПАІС, 2007. — 184 с.
67. Ювілейний каталог видань Товариства «Просвіта». — Львів : Просвіта, 1937. — 32 с.
68. *Яворницький Д.* Оповідання столітнього діда про запорожців / записав *Дмитро Яворницький.* — Львів, 1923. — 16 с. — (Історична бібліотека «Просвіти» ; чис.5).
69. *Ясінчук Л.* 50 літ «Рідної школи», 1881–1931 / *Лев Ясінчук.* — Львів : накладом т-ва «Рідна Школа», [1931]. — 270 с.
70. *Allerhand M.* Małżeństwo Kapłanów u Żydów / *M. Allerhand.* — Lwów, 1931. — 453 s. — (Sprawozdania Towarzystwa Naukowego we Lwowie, 1930 ; t. 10, zesz. 2).
71. *Alma Mater Hebraica / J. Thon.* — Lwów : nakładem T-wa Przyjaciół Un-tu Hebrajskiego w Jerozolimie (Oddział we Lwowie) — 1933. — 29 s.
72. *Balaban M.* Z zagadnień ustrojowych żydowstwa polskiego / *M. Balaban.* — Lwów : T-wo miłośników przeszłości Lwowa. — Lwów, 1932. — 25 s.
73. *Borzymińska Z.* Studia z dziejów Żydów w Polsce / *Borzymińska Zofia.* — Warszawa : Wyd-wo DiG, 1995.
74. *Chałupczak H.* Mniejszości narodowe w Polsce: 1918–1995 / *Henryk Chałupczak, Tomasz Browarek.* — Lublin : Wyd-wo Un-tu Marii Curie-Skłodowskiej, 1998. — 323 s.
75. *Czem jest zielona wstążka?* — Lwów : nakładem Komitetu Samoobrony. Druk. Krasowa, 1931. — 1 s.
76. *Cukierman M.* Na froncie młodości: szlakiem dwudziestu lat / *M. Cukierman.* — Lwów : nakładem Żydowskiej Organizacji Skautskiej «Haszomer Hacair». — 52 s.
77. *Elmer A.* Żydowska myśl państwowa / *A. Elmer.* — Tarnopol : Ludow. Stow. sjon.-rew. «Menorach», 1933. — 35 s.
78. *Feldman S. B.* Stan i znaczenie Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie / *S. B. Feldman.* — Lwów : nakładem. T-wa Przyjaciół Un-tu Hebrajskiego w Jerozolimie (Oddział we Lwowie) — 1934. — 15 s.
79. *Gansyniec R.* Sprawa numerus clausus i zasadnicze jej znaczenie: Antysemityzm akademicki jako objaw antysemityzmu społecznego / *R. Gansyniec.* — Warszawa ; Lwów ; Kraków ; Wilno : nakładem Związku Akademickiej Młodości Zjednoczeniowej, 1925. — 63 s.
80. *Hertz A.* Żydzi w kulturze polskiej / *Aleksander Hertz.* — Warszawa, 2003.
81. *Insler A.* Legendy i fakty / *A. Insler.* — Lwów : Nowa druk. Lwowska, 1937. — 92 s. — (Cofirm. Żydiwskie Tow-wo Wydawnicze ; t. 1).

82. *Jaskóła A.* Sytuacja prawna mniejszości żydowskiej w Drugiej Rzeczypospolitej / *Anna Jaskóła.* — Wrocław : Uniwersytet Wrocławski, 2010.
83. *Kamińska-Kwak J.* Inteligencja województwa lwowskiego w okresie międzywojennym / *Jolanta Kamińska-Kwak.* — Rzeszów : Wyd-wo Un-tu Rzeszowskiego, 2005. — 456 s.
84. *Langnas S.* Żydzi a studja akademickie w Polsce w latach 1921–1931: studjum statystyczne i 8 tablic statystycznych / *S. Langnas.* — Lwów : Centr. Żyd. Acad. Stow. Samopom. Środowisko Lwowskie. DKP. — Lwów, 1933. — 68 s.
85. Sprawozdanie Centralnego Komitetu Opieki nad żydowskimi sierotami we Lwowie za lata 1923–1926. — Lwów : nakładem Centralnego Komitetu Opieki nad żydowskimi sierotami we Lwowie. — [1926]. — 95 s.
86. Sprawozdanie Towarzystwa opieki nad żydowskimi sierotami we Lwowie za 1916–1930. — Lwów, 1931. — 56 s.
87. Sprawozdanie Związku inżynierów Żydów we Lwowie za rok administracyjny 1930/1931. — Lwów : nakładem Związku inżynierów Żydów we Lwowie. — 1931. — 15 s.
88. Statut Towarzystwa Przyjaciół Muzeum Żydowskiego we Lwowie. — Lwów, 1931. — 15 s.
89. *Streit L.* Ormianie a Żydzi w Stanisławowie w XVII i XVIII / *L. Streit.* — Stanisławów : Koło Naukowe T-wa Przyjaciół Un-tu Hebrajskiego w Jerozolimie (Oddział w Stanisławowie), 1936. — 16 s.
90. *Szeruda J. L.* Słowniczek hebrajsko-polski / *J. L. Szeruda.* — Lwów ; Warszawa : Książnica Polska T-wa Naucz. Skół wyższych, 1921. — 48 s.
91. *Tomaszewski J.* Mniejszości narodowe w Polsce XX wieku / *Tomaszewski Jerzy.* — Warszawa : Editions Spotkania, 1991. — 57, [1] s.
92. *Weinbaum J.* O czym młodzież powinna wiedzieć przy wyborze zawodu: przewodnik dla młodzieży, rodziców i opiekunów / *J. Weinbaum* ; Poradnia zawodowa dla młodzieży żydowskiej przy Centralnym Komitecie Opiekunskim nad żydowskimi sierotami DKP. — Lwów, 1933. — 31 s.
93. *Żebrowski R.* Po-Lin. Kultura żydów polskich w XX wieku : zarys / *Rafał Żebrowski, Zofia Borzymińska.* — Warszawa : MARANT, 1993. — 368 s.
94. Żydzi w Polymy w Polsce. Dzieje i kultura. Leksykon. — Warszawa : Cyklady, 2001.